

Architecture & Literature / Reflections / Imaginations

Literary works often rely on the evocative description of the protagonists' environment; the house, the street or the city appearing as a precisely constructed décor against which the narrative can unfold. Reminiscences of buildings, their corridors and attics, salons and secret rooms, or of urban scenes nestling in the mind of the narrator, act as mirrors of the inner self, or as catalysts in the development in the narrative. At times, the description of the architectural entourage introduces a sense of the effect of social arrangements on the narrative; Thomas Mann's description of the *Buddenbrooks'* family house makes the reader acutely aware of the fragile firmness of the bourgeois traditions from which the novel's main characters operate; in Giuseppe Tomasi di Lampedusa's novel *Il Gattopardo*, the description of the protagonist's palace is a powerful shorthand introduction to the disintegration of the feudal order and the demise of an old world that is to develop in the novel. Observations like those found in Zola's analytical perambulations in nineteenth-century Paris, Döblin's dark wanderings in Berlin, or Pessoa avoiding and locating himself in the streets of Lisbon – the list of literary evocations of 'real' and recognisable places is extensive – have had a formidable influence on our view of cities and buildings as mental an physical constructions, and have found

Architectuur & literatuur Bespiegeling / verbeelding

In literaire werken wordt de leefomgeving van de karakters vaak beeldend beschreven; het huis, de straat of de stad verschijnt dan als een zorgvuldig geconstrueerd decor waartegen het verhaal zich kan afspelen. Herinneringen aan gebouwen, huingangen en zolders, salons en geheime kamers, of beelden van een stad die zich hebben genesteld in de geest van de verteller, kunnen dienen als spiegels van zijn innerlijk, of als katalysator in de ontwikkeling van het verhaal. Soms zegt de beschrijving van de architectonische omgeving iets over de maatschappelijke verhoudingen in het verhaal; Thomas Mann bijvoorbeeld maakt de lezer met zijn beschrijving van het familiehuis van de *Buddenbrooks* scherp bewust van de breekbaarheid van de burgerlijke tradities waarop de belangrijkste personages in de roman hun handelen baseren. In Giuseppe Tomasi di Lampedusa's roman *Il Gattopardo* is de beschrijving van het paleis van de hoofdpersoon een indringende 'inleiding in een notendop' op de desintegratie van de feodale orde en het verval van een oude wereld die in de roman gestalte krijgt. Observaties zoals Zola die maakte tijdens zijn analytische wandelingen door het negentiende-eeuwse Parijs, Döblin's duistere zwerftochten door Berlijn of Pessoa die zichzelf in de straten van Lissabon ontloopt en aantreft – de lijst met literaire evocaties van 'echte' en herkenbare plaatsen is lang – hebben een geweldige invloed gehad

access into writing on sociology and historiography, informing, in turn, thinking and writing on architecture.

Using or explicitly appropriating literary material and techniques seemed at some point, in the 1970s and '80s, in the works of John Hejduk for example, one way of generating a richer approach to architecture than functionalism and its various post-war revisions could offer. The experiments with adopting these materials in architectural designs – literally or in some mediated form – remained, however, largely confined to marginal exercises or found their way into the curricula of architectural education, thereby transformed into one the various available fashions in this particular academic niche, safely locked away from being effective in the practice of designing and realising buildings.

This issue of OASE intends to reconsider the relation between architecture and literature, now that literary references in architectural discourse and practice seem to have slowly moved out of sight. The ambition of this issue is to shed light on the potential, and possibly even the necessity, of a more literary approach. We have chosen not to present a single, favoured approach, but rather to present a series of contemporary positions. This OASE discusses the value of literature for interpreting and designing the environment, both by reflecting on earlier positions and by offering a number of imaginations of future interactions between the disciplines.

The difference in approaches to the world developed in architecture and literature were perhaps never more poignantly visible than in the first half of the twentieth century. Both architects and writers appeared to react to the rapid and sweeping changes in the world that surrounded them and both disciplines claimed to introduce 'reality' into their creative work. Yet, as Christophe Van Gerrewey argues in his contribution to this issue,

op ons beeld van steden en gebouwen als geestelijke en fysieke constructies, en zijn doorgedrongen in de sociologische en geschiedkundige literatuur, die op haar beurt weer van invloed is geweest op het denken en schrijven over architectuur.

Op een zeker moment, in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, leek het gebruikmaken of de expliciete toe-eigening van literaire materialen en technieken, bijvoorbeeld in het werk van John Hejduk, een rijkere benaderingswijze van architectuur op te leveren dan wat het functionalisme en de verschillende naoorlogse varianten daarop konden bieden. De experimenten met de verwerking van dit soort materialen in architectonische ontwerpen – letterlijk of in een bewerkte vorm – bleef echter beperkt tot marginale exercities, of vonden hun weg in de programma's van het architectuuronderwijs; zo werden ze gereduceerd tot een van de vele beschikbare trends in die academische niche, veilig opgeborgen buiten de praktijk van het ontwerpen en verwezenlijken van bouwwerken.

In dit nummer van OASE willen we de relatie tussen architectuur en literatuur opnieuw in beschouwing nemen, nu literaire verwijzingen langzaam uit het architectonische discours en de architectuurpraktijk lijken te zijn verdwenen. Het doel van dit nummer is licht te werpen op de mogelijkheid, en mogelijk zelfs de noodzaak, van een meer literaire benadering. In plaats van één benadering aan te bevelen, hebben we ervoor gekozen een aantal verschillende hedendaagse zienswijzen te laten zien. Dit nummer van OASE gaat over de waarde van literatuur voor de interpretatie en het ontwerp van de omgeving, enerzijds via een terugblik op eerder ingenomen standpunten, anderzijds door de presentatie van een aantal voorstellingen van toekomstige interacties tussen de twee disciplines.

Dat architectuur en literatuur de wereld verschillend benaderen, is wellicht nooit scherper zichtbaar geworden dan in de eerste helft van de twintigste eeuw. Zowel architecten

als schrijvers leken te reageren op de snelle en ingrijpende veranderingen in de wereld om hen heen, en beide groepen zagen het als hun doel de 'werkelijkheid' in hun creatieve werk te introduceren. Maar, zo stelt Christophe Van Gerwey in zijn bijdrage aan dit nummer, dit gedeelde uitgangspunt verhuult de fundamentele dispariteit tussen de nieuwe architectuur, die in de ogen van haar makers werkt aan een stralende toekomst, en de zoektocht van literaire auteurs naar technieken om stromen en onderstromen, herinneringen en de vluchtige aard van het menselijk bestaan in de moderne maatschappij vast te leggen, zoals we die aantreffen in de romans van Thomas Mann, Marcel Proust of Virginia Woolf.

Als we een heroverweging voorstellen van de relatie tussen literatuur en architectuur, tussen een vorm van culturele productie die in essentie reflectief is en een vorm van culturele productie die gericht is op het projecteren van concrete fysieke realiteiten, dan doen we dat vanuit het nadrukkelijke besef dat een literair werk zelden materiaal oplevert dat rechtstreeks gebruikt kan worden in het proces van architectuurproductie. Toch heeft schrijven bij uitstek het vermogen ambiguiteiten, zichtbare en verborgen betekenissen en heimelijk gekoesterde of openlijk tentoongespreide wensen te registreren, en kan zo van waarde zijn voor de architectuur als discipline, die de neiging heeft alles te onderdrukken wat indruist tegen het impliciete positivisme dat al haar overwegingen bepaalt. Ervan uitgaande dat architectuur altijd streeft naar beschutting en comfort en dat ze in wezen ondergeschikt is aan de impuls om materiële meerwaarde te creëren, is het de vraag of en hoe de architectuurproductie iets kan hebben aan literair werk, niet door literaire verwijzingen als ornamentale laag op te nemen, maar door dieper te graven naar de essentiële realiteiten van gebouwen en steden.

Wim Cuyvers gaat in zijn artikel nader in op dit fundamentele verschil en vindt dat de architectuur er, anders dan de literatuur, nog altijd niet in is geslaagd existentiële vragen aan de orde te stellen. Cuyvers beschrijft verschillende

this shared tenet disguised the fundamental disparity between the celebration of new architecture for the bright future envisaged by its authors and the search for techniques of registering currents and undercurrents, remembrances and the transitory nature of human existence in modern society as we find it in the novels of Thomas Mann, Marcel Proust or Virginia Woolf.

If we propose to reconsider the relationship between literature and architecture, between one form of cultural production that is essentially reflective and another that involves projecting concrete physical realities, it is in the explicit acknowledgement that literary work rarely produces material that can be used directly in the process of making architecture. Yet, it is the capacity of writing to register ambiguities, overt and hidden meanings and expectations secretly cherished or openly displayed, that may offer something to the discipline of architecture, which is prone to repressing whatever defies the implicit positivism that governs its calculations. Given that architecture is always the pursuit of shelter and comfort, and that it is essentially subjected to the impulse of realising material surplus value, the question is if and how engaging with literary works may be used productively in architectural production, not by adding references as an ornamental layer, but in order to dig deeper into the essential realities of buildings and cities.

In his article, Wim Cuyvers elaborates on this fundamental difference, and states that in comparison with literature, architecture remains unable to address existential questions. Cuyvers describes various attempts at translating literary texts or techniques into architectural works, concluding that these forms of appropriation not only failed but in fact became obstacles on the way of discovering what literary sensibilities really have to offer: a grasp of the 'non-lingual, erotic and universal', allowing oneself to be vulnerable, and receptive.

Literature indeed allows us to observe and revisit existing places and spaces, but also to conceptualise projected ones. The description of implicit or hidden meaning, the scent of nostalgia or the sweaty odour of excitement and desire, the gap between the fictions and their failure, all of these seem to offer an alternative to the narrow concerns of functional and technological appropriateness that architects find themselves confronted with. Rather than explaining the world as governed by cause and effect and by measurable or predictable requirements, literary works show their readers the contradictory and complicated nature of human endeavours.

This line is further elaborated in Klaske Havik's article which explores the possibilities of sharpening the sensory apparatus and the understanding of the physical environment through 'reading' cities and buildings in developing forms of 'urban literacy'. The text by Katja Grillner and Rolf Hughes, in the form of a conversation, discusses both the variety of spatial metaphors shared by architectural and literary discourses, and the potential of writing as tool in architectural projects.

The contribution of Manet van Montfrans and Madeleine Maaskant could be regarded as an example of creative and critical writing in itself. Following the structure of Peres's *La vie mode d'emploi* (Life: A User's Manual), the authors describe the manner in which this book was used in the design of the Dutch National Museum of Ethnology. Van Montfrans and Maaskant visited the museum and immersed themselves in the *Wunderkammer* turned encyclopaedic novel, tracing some of the narratives offered by the objects and their settings.

Koen Deprez' letter to Adolf Loos and his text on the project for a house in Belgium depart from his understanding of the differences between literary writing and thinking or making architecture.

pogingen om literaire teksten of technieken te vertalen naar bouwwerken en komt tot de conclusie dat deze vormen van toe-eigening niet alleen zijn mislukt, maar ook obstakels zijn geworden als we willen ontdekken wat een literaire gevoeligheid werkelijk zou kunnen toevoegen: meer vat op het 'niet-talige, erotische en universele', de durf zich kwetsbaar en receptief op te stellen.

De literatuur stelt ons dus natuurlijk in staat bestaande nieuwe te conceptualiseren. De beschrijving van impliciete of verborgen betekenissen, de geur van nostalgie of de zweetlucht van opwinding en verlangens, de kloof tussen fictie en het failliet daarvan, dit alles lijkt een alternatief te bieden voor de beperkte, door functionele en technologische toepasbaarheid bepaalde doelstellingen waarmee architecten worden geconfronteerd. In plaats van de wereld te verklaren vanuit oorzaken en gevolgen en meetbare en voorspelbare processen, tonen literaire werken hun lezers vooral de tegenstrijdige en gecompliceerde aard van het streven van de mens.

Deze zienswijze wordt verder uitgewerkt in het artikel van Klaske Havik, dat gaat over de mogelijkheden ons zintuiglijk apparaat en ons inzicht in de fysieke omgeving aan te scherpen door gebouwen en steden te leren 'lezen' door het aanleren van vormen van 'stedelijk analfaetisme'. De tekst van Katja Grillner en Rolf Hughes, die de vorm heeft van een tweegesprek, gaat over de grote verscheidenheid aan ruimtelijke metaforen die het architectonische en het literaire discours gemeen hebben, en de toepasbaarheid van schrijven als gereedschap in architectonische projecten.

De bijdrage van Manet van Montfrans en Madeleine Maaskant kan op zichzelf worden beschouwd als een voorbeeld van creatief en kritisch schrijven. De auteurs volgen de structuur van Peres's *La vie mode d'emploi* (Het leven een gebruiksaanwijzing) en beschrijven de manier waarop dit boek werd gebruikt bij het ontwerp voor het Rijksmuseum voor Volkenkunde. Manet van Montfrans

Aware of the discrepancy, Deprez takes a novel as his point of departure for the house which could be described as a critique of the self-imposed repression of figurative language in modern architecture.

Ed Taverne's text, which completes the selection of articles, examines the capacity of literature to operate as a seismograph for the suppressed contradictions and fault lines between the ideal and reality that have marred the utopian project of modern architecture at the service of a new society and which became painfully clear in the societies of Eastern and Central Europe after the Second World War. In the genre of the *Architektenroman*, novels centred on the architect as their main protagonist, the tensions implied in the project of realising the new society through architecture come to the surface, showing the architect trapped in a web of convictions, ideas, ideologies, personal ambitions and vested interests.

These articles are interrupted by a series of discussions of books in which cities or buildings play an important part. These texts are not book reviews, but short essays – light-hearted, partisan or idiosyncratic. The essays do not offer explanations, but are explorations of whether and how literary imagination acts as mirror glass, lens or screen of representation of lived realities and real spaces and places.

Christoph Grafe, Klaske Havik, Madeleine Maaskant

en Madeleine Maaskant bezochten het museum en lieten zich onderdompelen in een tot encyclopedische roman omgevormde *Wunderkammer*, speurend naar verhalen die door de objecten en hun setting werden aangeboden.

Koen Deprez' brief aan Adolf Loos en zijn tekst over het ontwerp van een woning in België gaan uit van zijn opvattingen over de verschillen tussen literair schrijven en denken, en het maken van architectuur. Zich bewust van de discrepantie, neemt Deprez een roman als uitgangspunt voor het huis, dat zou kunnen worden beschouwd als een kritiek op de verdringing van figuratieve taal die de moderne architectuur zichzelf heeft opgelegd.

In het laatste van de reeks artikelen onderzoekt Ed Taverne het vermogen van de literatuur om te opereren als seismograaf van de onderdrukte tegenstrijdigheden en breuklijnen tussen het ideaal en de werkelijkheid die hebben geleid tot de mislukking van het utopische project van een moderne architectuur in dienst van een nieuwe maatschappij, een mislukking die na de Tweede Wereldoorlog pijnlijk aan het licht is gekomen in de maatschappijen van Oost- en Midden-Europa. In het genre van de *Architektenroman*, romans die draaien om de architect als hoofdperson, komen de spanningen aan de oppervlakte die inherent zijn aan het project om via architectuur een nieuwe maatschappij te creëren, en wordt zichtbaar hoe de architect verstrikt raakt in een web van overtuigingen, ideeën, ideologieën, persoonlijke ambities en gevestigde belangen.

Deze artikelen worden afgewisseld met een reeks besprekingen van boeken waarin steden of gebouwen een belangrijke rol spelen. Het zijn geen recensies maar korte essays – luchthartig, partijdig of idiosyncratisch. De essays bieden geen verklaringen, maar overdenken de vraag of en hoe de literaire verbeelding kan dienen als spiegel, lens of beeldscherm voor de weergave van de geleefde werkelijkheid en van werkelijke ruimten en plekken.

Christoph Grafe, Klaske Havik, Madeleine Maaskant
Vertaling: Olaf Breminkmeijer, Bookmakers